

TERMÉSZETBARÁT

Kolozsvár,

február 23-án 1848.

Harmadik év.

TARTALOM: Az embernem fajváltozatairól és annak kórtani különbségeiről. — A tél hasznairól. — Aqua Tofana. — A kalugyeri csodaforrás Bihar megyében. — Ivóvíz-forrás a tengerben. — Dohányzási tilalom az angol tengerészeknél. — Természettani anekdota. — Iszonyu nagy hó.

Az embernem fajváltozatairól és annak kórtani különbségeiről.

Nem szándékom e rövid és igénytelen előadással a természetbuvárok által tett azon osztályzatát az embernemnek ismételni: miszerint ezt több nemekre, sőt fajokra rendezék; hanem azon viszonyokat, melyek különböző testalaku, alkatu, jellemü, színü egyes embereket, családokat, sőt nemzeteket képeznek, természet- és orvostani elvek szerint a tapasztalásból megfejtteni.

Nagy különbségeket tüntet előnkbe az embernem valamint külalakjára úgy belviszonyai és lényére nézve.

Ha az emberek különbségeiről okszerű és lényeges fogalmat nyerni szándékszunk, célszerűbben jutunk ahoz, ha a testnek rendtöli eltéréseit, melyek nagyobb néptömeg sőt nemzetek különbségeit föltételezik, az egyéniségben (individualitas) keressük föl, sőt azon eltéréseknek tövábbi folytatását is vizsga szemmel kísérijük.

Hányszor szemlélnük az embereknél sőt állatoknál is születés alatt sőt ez után támadott oly különbségeket, melyek a nemzetieket sokkal feljűlműlják! A hülyék (cretin) például testök szerkezetével, külalakukkal, szellemi tulajdonikkal mennyire különböznek a négerektől vagy amerikaiaktól; pedig ép szűléktől származtak és honukba.

A kutyafaj változata (varietas) mennyire feljűlműlja az emberek különbségeit; a szelindek

például teste külalakjára, szerkezetére, természetére nézve mennyire tér el a pintstől; ki hajlandó mégis azt hinni, hogy a kutyánemnél végetlenül különböző fajok és alfajok mind meg anynyi külön külön művei volnának a teremésnek? hanem inkább azon megnyugodni, hogy nemzés (Zeugung) alatt vagy után, égaly vagy más viszonyok által támasztott mind meg anynyi kutyaváltozatok egy ősfajtól vették légyen eredetöket.

Térjünk vissza az emberhez és lássuk: mi módon támadnak az embernek egyéni (individualis) különbségei, mi módon a nemzeti változatok?

A) az egyéni különbségek.

Az embernem egyéni különbségeinek előidézésére első és legnagyobb hatását gyakorolja:

a) a képző tehetségnek rendtöli eltérése s ez által támasztott hibás irányai a kifejlődésnek és kiképzésnek egészben vagy részekben, szűletés előtt és után.

A fogantatás munkaja is már mennyi bántalmaknak és zavaroknak van kitéve; a viselösségre is részint élet- vagy erömüvi, szellemi vagy kóros okok mennyi leges befolyást gyakorolnak! A sokféle csudaszűlöttek (monstrum) az állatoknál nem egyebek, mint végpontjai azon hosszú lánczornak, melynek első szemei mint meganynyi számtalan fokozatok alig észrevehető változatokban elől állanak; innen méltán állithatni; hogy az egész természetben semmi sem ideál, hanem minden változat; úgy is kell en-

nek lenni; a természet is maga magának úgy tetszik: hogy minden működéseiben teljes hatalmat gyakorolván különböző változatokat idézzon elő, és szerintem ezen alapszik az egyéniség (individualitás).

Midőn mi már az anyaméhben megkezdett hibák kutatásába fáradozunk, ne feledjük, hogy a hibák születés után is támadhatnak, minthogy valóban igen sokszor támadnak is.

A csecsemőkor, mint folytonos alakulási és kifejlődési életfolyam, az egyéniségi különbségek kifejtésében nagy befolyással van. — Midőn e korban egyfelől új életművek támadnak, némelyek másfelől kifejlődésük végpontjához jutnak; minden végrehajtások és erőik, melyek önálló tehetséghez szükségesek most fejlődnek ki, mindenek után a szellemi erő, az értelem.

A karaibák új szülöttjeik koponyáját külsőerőszak által kupidomuaknak képezték. — Nálunk is hány csecsemőnek erőszakos nyomással teste nemcsak hibás lesz és elidomtalanul, hanem szellemi tehetségei is egész életére.

Szóval a csecsemő és gyermekkorok első hibái a szerkezettel (constitutio corporis) egybeforznak, és így képző hibákká válnak.

b) Nemcsak a születés által nyert, hanem az élet folyama alatt kapott hibák is könnyen tovább terjednek, és így a nemnek és fajnak tulajdonaivá válnak; mint például az arcvonalnak, szerkezet, vérmérsékmény, jellem, kórhajlamok, sőt jegyek is a külbőrön u. m. sümölcsök, foltok ugyan azon helyen szülekről utódokra átmennek és egész nemzedékek sajátává lesznek. — Nemes Tordamegye alsó kerülete havasi részében egy adózó paraszt oláh apának, kinek mind két kezein és lábain hat ujjai vannak, számos fiu gyermekeire is e képző hiba áthatott; példázza a mondottakat még azon körülmény is, miszerint a zsidóknál vallások szertartásból környülméttelés okáért az aprodok rövidebb maktyuval (praeputium) születnek.

Megtörténik néha, hogy a nemzés által beoltott hibák születés után nem hamar, hanem

mint hajlam, mint csira későbbben vagy a fogjövés szakában, vagy férfi vagyis inkább érett korban konokká fejlődnek; mint például a görvénykor, aranyér, köszvény, siketség sat.

Az elősoroltakból kiviláglik: hogy az emberek fajváltozatai állandókká és hogy ezek mint általános hatékony okok egész nemzedékek sőt nemzetek tulajdonaivá válhatnak.

B) Nemzetek különbségei.

A nemzetek különbségeinek két indokai vagynak: 1-ör. Az égaly, mely kétségen kívül első és legnagyobb.

Az égaly alatt nem csak fekvését egy vidéknek, légtulajdonait és hőmérsékét gondoljuk, hanem a föld nemét, vizeket, uralgo szeleket, földsark magasságát, növényzetet, életmódot, ruházatot, szóval mindent, mit egy vidék vagy helység nemtőjének (genius loci) nevezünk. — Kitétszőleg nyomja az égaly bélyegét minden teremtményeire, úgy szintén az emberre valamint növényekre és állatokra.

Az égaly növekedő hőségével kitétsző befolyását a színekre gyakorolja, a nap hőségének fokozatával mind inkább barnul, apadásával pedig fejeedik a bőr. — Éjszokon nem csak az emberek, hanem nyúlak, rókák, medvék, meg több más állatok fejérbek.

Utazzunk bár Laplandból Német- Olasz- vagy Spanyolhon felé Áfrikába, bém bizonyosodunk azon csalhatlan yalóság felől, miszerint a föld szélességi fokával a bőr színe is változik. — Például szolgáljon a mondottakra Buchanan által Indiában föltalált fekete zsidók története, kik 3000 évekkel ez előtt Nebukadanezár által hazájukból Indiába telepítettven — mind a mellett is, hogy vallásos szertartásuknál fogva házasság által a lakókkal össze nem vegyültek, a lakók színét öltötték magukra.

2. Az elszármazás (Abstammung) valamint külalakjukra, úgy életművezeti, anyagi, erőnyi (dynamicus) sőt szellemi tulajdonokra nézve is különböznek egymástól az emberek, melyet a régiek vérmérsékménynek vagy az ember ter-

mészetének neveztek. — Ez a különbség éppen oly fontos mint a külszerkezet, sőt több, mennyiben a beltulajdon a külsőt fölülmulja és egész népeket jellemez.

Ugyan azon étel vagy gyógyszer egy emberre egy, másra másképpen hat; innen származik sokaknak némely tárgy hatása iránti következendő kijelentése: „természetemmel ellenkezik“. Hasonlóképp vagyunk érzéki és szellemi tulajdonainkkal is. — Minő különböző hatásait tapasztaljuk a képzelet vagy indulatnak nyálkás vagy epés mérsékményü egyéneknél.

Mit a hajdankor valaki csillagzatának tartott s a jelen vérmérsékménynek nevez, nem egyéb, mint testi és szellemi sajátság, melyet egy misé- gi életművezet (organisatio) föltételez. Ez az emberi jellemző főök, mely lételének és minden tényeinek irányt ad; ez az, mely a kultárgyak viszonyait reá, és az övét a külvilágra nézve s így sorsát határozza. — Így a születés befolyása is nagy hatású kétségen kívül anynyiban, menyinyiben anyagi, erőnyi és szellemi viszonyok közös hatása a fogantatás szakában a leendőnek lényét és sorsát határozza.

Az emberek testi vagy anyagi viszonyaikra nézve: nyirkos vagy száraz; szilárd vagy lanya; kövér vagy sovány; heves vagy hideg természetűek.

Testi és szellemi tulajdonaikra nézve vagy
a) könnyen ingerlékenyek rövid kitartással; az ütér rendszer más edények fölötti kitünéssel; vagy

b) könnyen ingerlékenyek nagy kitartással; a viszerrendszer más edények fölött uralg; vagy

c) lassan és nehezen ingerlékenyek, a nyirkrendszer más edények fölött inkább kitünik, rövid a kitartás; vagy végtére

d) nehezen ingerülnek ugyan, de annál nagyobb kitartással; az alhas életművei, főleg a máj szenvedőleges állapotában.

Tartsunk rövid szemlét a különböző embertermészeteken.

1.) Erős természetűeknek (starke Natur) tart-

juk azokat, kiknél feszült és szilárd a rost (Fasser), kemény az összszetartás (cohaesio), sötét és vérnyés a vér; nagy a test hősege; mérsékeltek a kiürülések; az emésztés és vérkészület jó; ily természetűek, erőteljesek és szilárd akarattal bírnak, vállalkozásuk bátor és merény; balesetekben türelmesek; forrolázakra és lobokra hajlandók, kora birálattal (crisis).

2.) Gyöngé természetűek (schwache Natur) azok, kiknél petyhüdt a rost, gyöngé az összszetartás, higgadt kevés vizenyős vagy nyálkás a vér; rendetlenek ezeknél az elkülönözések (secretio), tulságos izzadságra vagy hasmenésre hajlandók; valamint testileg úgy szellemileg kitartással nem bírnak; bátortalanok, határozataikban tétovázók, ingatagok, könnyen és korán kifáradnak; éhséget hosszason tűrni nem képesek, ez okból folytonos ösztön az elvesztett vagy elhasznált életrészek kipótlására; idült korokra rendetlen birálatokkal hajlandók.

3.) Á heves természetűek (feuerige Natur) könnyen ingerlékenyek, nagyon mozgékonyok, ellenhatásuk hirtelen és nagy, ez okból élénkebb és keményebb az érverés; valamint beszédökben úgy szenvedélyökben hevesebbek; kitünő ezeknél a máj ingerlékenysége, ez okból indulatosságra és epés bántalmakra hajlandók; egyáltalában az elkülönözések hevesebbek, melyért a rost és külbőr szárazak; a test veszélyes lobokra és epekórokra hajlandó.

4.) Vérmes természetűeknek (vollblütige Natur) tartjuk azokat, kik testi- és kedélyileg könnyen izgékonyok; élénk de csak hamar mulékony ezeknél a visszahatás; minden kicsiny inger, légyen a rövid, vagy tartós, könnyen zavarokat és betegségeket okozhat; változékony ily természetűeknek jellemök, valamint örömré ugyan bánatra, jóra vagy rosra fogékonyok minden kitartás és szilárdság nélkül; könnyelműek, állhatatlanok, hirtelen fölfornak és éppen oly hamar lecsillapulnak. — Nem hat semmi mélyen reájuk; egyáltalában jószívűek, örömré, derült kedélyre, érzékiségre (Sinnlichkeit) készek; de-

rült kedélyökért és észélyességökért kellemes társalgók; nagyszerűség és mélység hiányzik bennök. — Ezeknek életfolyamuk jellemökhöz hasonló; innen könnyű és bőv a vérkészület; lohos és vérkórokra, vérfolyásokra, szivbajokra hajlandók.

5.) Hideg vagy lomha természetűek (kalte oder träge Natur) azok, kiknél a testi és szellemi működések restek, ez okból lassu és gyenge hatással bírnak ezeknél az ingerek, lassu a visszahatás is. Szellemileg kitűnnek a részvétlenségben, érzéketlenségben, nehéz fölindulásban, restségben, álmasságban. — Testileg a vérnek és minden nedvek rest és lassu forgásában. — Petyhüdt ezeknél a rost, megszaparodnak a roszzul készült nedvek; innen vízenyős a vér, pöffedt a test, nyálka és kövesség uralkodnak; pangásokra, vízkorra és elgyengülésre hajlandók.

6.) A szijjas természetet (zähe Natur), mely azon vérmérsékménnyel jár, mit komornak nevezünk, jellemzik: nehéz ingerlékenység, kevés fogékonyság, lassu ugyan, de annál nagyobb fölfogása a hatányoknak, ezért mélyebb és tartósabb hatása a befolyásoknak; szellemileg magukba vonultak; külsőleg tetsző hidegség kevés érzékenységgel, de bensőképpen annál nagyobb az érzék; fáradhatatlanok, föltételeikben állhatatosak. — Károsan és károkat okozó befolyások keveset és későre hatnak rájuk és gyöngye ellenzégülést idéznek elő. — Szilárd és tartós természetűek az ily emberek; mind ennyi testi és szellemi tulajdonok mellett is észrevehetetlenül támadott belbántalmak huzamos természetűek öltnek föl; ez okból az elkülönözések és kiürülmények rekedésére, belrészek pangásaira hajlandók. — Egyáltalában heves nyavalyákra, huzamos és idült kórokra, kedély bajokra annál nagyobb a hajlam. Végre

7.) Érzékeny természet, mely az újabb korok szülöttje; előkelő és gyöngédebb rendeknél honos; szüléssel átszűrődik a szülöttekre. — Jellemzi e természetet az ideg és más rendsze-

rek és így az egész életművezet szerfölötti érzékenységének uradalma; ez okból nagy a fogékonyság, tulságos az ingerlékenység; változékonyság, test- és kedélyi folytonos ellentétek váltják föl egymást. A szellem — ugy szólva — inkább a testtel egybe van forrva, ezért minden legkisebb testi hiba a lelket is inkább megtámadja; sőt a kórnak csak meggondolása is már betegséggé testesül. Uralg a fantazia kevés ítélő tehetséggel. Görcsök, rászt- és méhkór mindennapi bajok az ily természetűeknél.

Az embernemnek kórtani (pathologische) különbségei a testnek oly szerkezetét (constitutio corporis morbosa) tárgyalják, melyek annak rendszereire vonulnak, és ez által különös (specificus) kórhajlamot szülnek.

a) száraz és feszes szerkezet (constitutio corporis rigida sicca); száraz és sovány a test, szilárd a rost, az elkülönözések és kiürülések kevesek, sötét a húgy, szorult a szék, egyáltalában barna a külemény; tévőleges (activus) vértorlódásokra, pangásokra főleg az alhasban, nem különben heves kórokra való hajlam.

b) nedves, petyhüdt, nyirkos, nyálkás szerkezet (constitutio humida-laxa-lymphatica). Petyhüdt a rost, ezért puha és szivacsos a hús, halvány a bőr színe, pöffedt szőke külemény; az ily szerkezetűek egyáltalában fázékonyok. — Náthára, nyálkás kórokra, görvélyre (scrophula), nyirkos szaparodásokra, kiömlényekre (extravasatum), szenvedőleges (passivus) vérfolyásokra, pangásokra, és idült jellemű kórokra hajlandók.

c) csorvás-epés szerkezet (constitutio gastricobiliosa). — Hibás itten az emésztés és kiürülés; gyomorbántalmakra, az alhas belrészeinek pangásaira, rásztkorra epés ingerültségével a májnak, epekiömlésekre, székszorulásra, aranyérre hajlandók.

d) csuzos és hurutos szerkezet (constitutio rheumatico-catarrhosa); itten gyöngéd, érzékeny és fázékony a külbőr, ez okból hibás a bőrpárolgása; ily szerkezetű egyének csuzokra, náthára hajlandók.

e) rühös szerkezet (psorische constitution); hibás itten a külbőr munkássága, tisztátalan a külbőr; bőrkütegekre és fekélyekre való hajlam tünteti ki e szerkezetet, és még azon körülmény, miszerint a betegségek minden birálatos elhatározásaiban a bőrmunkássága kitünő.

f.) visszeres, aranyeres szerkezet (constitutio venosa hoemorrhoidalis); ezen szerkezet a visszérrendszernek más edények fölötti nagyobb fejlődését jelöli; az alhasban kitünőleg a verőcsérben; mely okért aranyeres bántalmakra hajlandók.

g) tüdővésztes szerkezet (constitutio phthisica); ezt hosszszudad és karesu test, hirteleni testnövés, hosszszu nyak, szűk és lapos mell, benyomott oldalbordák; szárnyos idomzatu vállapoczkák, ingerlékeny vérrendszer, szapora érverés, rózsapiros pofák, forró tenyerek és lábak jellemzik.

Ily szerkezetűeknél rövid, gyors és nehéz a lélekezés főleg testmozgása alkalmával, könnyen és gyakorta fölhevülnek, mely okból vértorlódásokkal is szenvednek; kitünő ezen szerkezetnél tüdőbajokra való hajlam u. m. tüdőlobokra, vérpökésre, tüdővészre; végre

h) gutaütéses szerkezet (constitutio corporis apoplectica); vastag és rövid ily egyéneknek a nyak; nagy és mintegy a vállapoczkán nyugvó a fő; törpe és izmos a testalkat, vértorlódásokra a főfelé, gutaütésre való hajlam.

Dr. Hankó.

A tél hasznairól.

Ha netalán valaki azt hinné, miszerint a kitüztem czim alatt a tél jótékonyosságát tán abban fogom feltalálni, miszerint a közszokás némileg kárpótlándó a természetnek tél által elrabolt hájoló gyönyöreit, az év ezen szakára szoritotta inkább a társasági vigalmak özönét, annak előre ki kell jelenítenem, hogy én — hármennyire becsülöm is az emberi kebelben tenyésző virágokat — a társa-

sági vigalmakban mutatkozó vidorságait a sziveknek — mégis inkább tudok gyönyörködni a természet tarkás butorzatu nagy teremében; igen mert arról mindig bizonyos vagyok, hogy ezen nagy terem vendégei mind a legőszintébb barátaim; a levegő szabad zenészei — a madarak legszebb dalaikkal fogadnak, a legpompásabb virágok, a harmat szivárvány színü legbecsesb ékeit tűzve hajfürteikbe hajlanak felém, tudom, hogy ők nem nézik kabátomat, nem mosolyganak álnokul, nem pompáznak kölcsönözött szinekkel, nem illatoznak felmázolt szerektől; de a társaságok virágainál mindezt feltalálhatom-e? ez iránt biztos soha se vagyok. Én tehát nem ezért beszélek a tél hasznairól.

Lehetnek olyak is, kik a télnek legnagyobb hasznát abban látják, hogy a tél hives levegőjében kényelmesebben eljárhatni a „vigadót“, vagy „csárdást“ mint a nyár különben is izasztó hevében; de én — ha szinte nekik igazat is adok — nem tartok velök.

Sőt még azok sem találták el nézetemet, kik a tél jótékonyosságát abban vélik rejleni, hogy a vizeket jéggel borítja bé, melyet aztán az emberek bégyűjtenek, hogy majd a nyárnak emberi testre ható hevét „fagylalattal“ mérsékeljék.

Mindezeknél én a télnek nagyobb jótékonyosságait akarom röviden érinteni. Ha azt mondom, hogy tél nélkül nálunk a mezeigazdaság fenakadna, a növénytenyésztés rendkívül megsilányulna, azzal tulságost nem állítok. Tudjuk ugyanis sok esztendei kísérletekből vont eredményből, miszerint Budán s így általában Magyarhon térein, mind azon esőviz, mely egy év alatt eső és hóalakban leesik, ha nem szivárogná bé a földbe és nem folya el a földfelszinen, 17 hüvelyknyi magas vízréteget képezne; a mi pedig Kolozsvárt s mondhatni Erdélyben lehull, nem többet, mint 20 hüvelyknyit. Ha már másfelől azt is tudjuk legnagyobb hitelességet érdemlő kísérletekből, miképp arra, hogy valamely mező gabonát s általában a mivelés alatt levő növények legnagyobb részét megteremhesse, legalább

is anynyi vizet kíván, mely ha a földszínen megmaradna 15—18 hüvelyknyi magas vízréteget képezne: igen közel áll azon következtetés, miszerint nálunk tél nélkül nem igen borithatná viruló növényzet a mezőket; de a tél ugy szólva megkiméli, meggazdálkodik a vizet a nyár számára, a megfagyott eső, vagy a hó nem hatol bé a földbe, s eképp nem pazarlódik el oly időszakban, midőn a föld pihenés állapotjában levén, az minden hasznos befolyás nélkül tűnne el a földszínről; hanem ezen meggyülve hideg idejében melegítő takaró gyanánt szolgál a vetéseknek, mint éppen a köntös testünknek; tavasszal pedig, midőn nincs többé szüksége a földszínek védő borítékra, a nap meleg sugárai előtt őszszeomlik, vízzé változik, mely bevonul a földkéregbe, hogy később, midőn a keleti szelek az esőt adó fellegeknek nem engedik láthatárunkon megjelenni, tápnedvet szolgáltatson a még gyenge növényzetnek. E szerint a tél egy eszköz a természet ama nagy elveinek teljesítésére, felesleges erőt soha és seholva nem kell alkalmazni, és legkisebbet is olyat tenni, mi az egészszel szép összhangzásban nincsen. A tél tápláló nedvvel szolgál a nyárnak, hogy majd a nyár tápláló gyümölcse szolgáljon a télnek, a tél a hóban vizet gazdálkodik meg a nyár számára, hogy ezen utolsónak növényei azt saját testökbe felvegyék, annak alkatrészeikből önmagukat építsék, hogy majd télben ezek is, mint tápszerek az állati test melegét védjék és fentartsák a téli hideggel szemben. És csak ez által is minő nagy jótékonytságot gyakorol a tél!

Közönségesen tudva van, miszerint a termőföld a kövek és kösziklák lassankénti elporlása által származik. A közéletben ezen lassu munkát, a kemény kövek alkatrészeit szorosan összetartó kötelék szétszaggatását, az idő sorvasztó fogainak tulajdonítják. Azonban az idő sorvasztó fogait sokkal többen emlegetik, mint a hányan azon képes kifejezés valódi jelentését értik; s ez éppen nem csoda, mert a jókony

természettudományok derült világa csak napjainkban kezd rásütni a mindennapi élet ezer meg ezer, régebb talányoknak tetszett, tüneményeire; így történt, hogy a kövek elporlását eszközölő befolyásokról is csak az újabb idők világosítottak fel. Ma már tudjuk, hogy ezen jótékony változást — mely nélkül termőföldünk örökre elvesztenék termő erejüket — a levegő és nedvesség chemiai hatásain kívül a tél is nagy mértékben elősegíti. Ugyanis a földre őszzel hulló víz egy része utat keres magának a kövek hasadákaiba behatolhatni, a hol azt a következő téli hideg megfagyalván, ezen állapotjában már több tért kíván a megférhetésre; más szókkal, kiterjedvén a kiterjedéssel járó roppant nagy erő által a kis repedékekből nagyobbakat csinálendő, a kövek részeit őszzetartó köteléket szétszaggatja s eképp a haszonvétenül ott álló sziklákat a mezei gazda megadoztató kezei közé szolgáltatja, hogy a beléfektetett alkatrészeket mivelés alatt álló növényeikkel felhasználtsák. E szerint minden vízcepp, mely őszzel a földszinbe beszivárog s abban télben megfagy, meg anynyi feszítő ék, vagy ha úgy tetszik, repesztő löpor a természet hatalmas kezei közt, melynek hatása a közmondássá vált kökeménységet megbontja és a köveket porrá omlasztja. Ezekből láthatni, miszerint tél nélkül az öreg idő egyik nem csekély erejü fogát hullatná ki szájából, igen, hogy a kő elporlás s az ez által feltételezett földtermékenység nagy csökkenést szenvedne; s mind ezekben láthatni egyszersmind a tél hasznosságát is.

A tél ugyanazon műfolyam által — mely az elébbiek szerint a szántóvető mezeit trágyázza, az az, a növényeknek felemésztett tápszerei helyett újakat hoz használat alá — mindazon iparosoknak nagy és semmi egyéb által nem pótolható szolgálatot teszen, kik műveiket finom sárból készítik, mint például a porcellán-tajtékipipásat. gyártóknak. Ezek tapasztalásból jól tudván, miszerint a megfagyott víz — a kiterjedéssel járó nagy erő által a föld porszeméit igen jól

és minden költség nélkül megörlik, a feldolgozandó földet — tudomás szerint — ősszel megöntözik és kün hagyják telelni s eképp finom gyártmányaikhoz igen finomra gyurható anyagot kapnak. Ha még azt is meggondoljuk, hogy a tél számtalan kártékony bogarak s ezek tojásai megfagyalása által, mily sokat használ az emberiségnek, bizony nem lehet okunk panaszkodni az ősztél ellen.

Aqua Tofana.

Az Aqua Tofana egy igen elhíresedett, víztisztaságú, ízetlen, s csak 5—6 cseppnyi csekély adagban is halálhozó méregital, mely által a 17-ik században, különösen VII. Sándor pápa alatt, Rómában, Nápolyban, Palermóban, Párisban s másutt is sok embereket kivégzetteknek mondanak. Az az által gerjesztett s mindig lassan következett betegségi jelek és gyengeségek, u. m. nagy bádjadtság, elsoványodás, szünet nélküli szomjuság, étvágy elvesztése, erős életunalom s több efélék, nem valának kezdetben elégségesek arra, hogy valakiben s valaki ellen megmérgezési gyanút gerjesszenek. Hogy pedig az által még azon időpontot is meghatározni lehetett volna, midőn a megmérgezettnek meghalni kellene: ez inkább csak költeményszerű és mesés adat. — Feltalálója volt egy Tofania nevű palermoi aszszony, ki azonban néha más városokban is lakván, 1679-ben kezdte űzni merényes gonoszságát; és végre Nápolyban, hol az üldözés ellen egy zárdába futott, Kardinal Pignalelli egyházi átok alá vetéssel megfenyegette, 1704 tájban elfogták, s némelyek szerint felakasztották, mások szerint pedig 1730-ban a börtönben holt meg. — Azt mondják, hogy 600 egyéneknek elkövetett megmérgezést vallott ki, és hogy kezdetben mesterségét nyerekedés-vágyból, azután szenvedélyből is űzte. — Eladogatott kicsiny, lapos, méregüvegcskéin bari-i sz. Miklós képe volt ezen körülíráttal: „Sz. Miklós mannája.“ — Azt is mondják, hogy több mütársai is voltak, jelesen Spara Hiero-

nima egy siciliai aszszony, ki későbbben ezen mérgezési iparkeresményt erősen folytatta. — Sőt híresztelik, miszerint egy perugiai család az Aqua Tofana titkának ma is birtokában volna. — Némelyek úgy tartják, hogy az Aqua Tofana valami vegyitmény lett volna körösbogárból és opiumból; de ez csak enyryiben kevés hihetőségre mutatóván, mások az olomeczukrot veszik föl fő tévő részinek. — Haller úgy hitte, miszerint az nem egyéb, hanem vagy halálra kintzett, vagy lábánál fogva fölakasztott és csiklándozott ember testén kierooszakolt izzadás, és száján kitolakodott genyeltség-nedv. — Mások azt állítják, hogy az ilyen kintzésra határozottaknak elsőben arsenicumot kellett bévenni, s miután ezen méreg dolgozni kezdett: ekkor kezdték kintezni. — VI. Károly császárnak, ki az ebbeli nyomozás és eljárás tényeit (acta) látta, valami közleményei után Garelli azt állítja, hogy annak nevezetes tévő részei egy „Antirrhenum cymbularia“ nevű fűből kivonat, kristályozott arsenicumnak vízbeni oldatával s művészileg beletett arsenices-savanyval együtt, némelyek szerint kevés részben kéksavany is járulván hozzá.

K. J.

T Á R C Z A.

A KALUGYERI CSODAFORRÁS BIHARMEGYÉBEN. Biharvármegyének legdélibb (belényesi) járásában, a vaskohi határ és a zarándi hegykar között járatlan kősziklás vidéken fekszik Kalugyer oláhfalú, melynek nevezetessége, mint sok egyéb, még nem igen ismeretes hazánkban; — ez egy magas erdős hegy környezte völgyben rejtő csodaforrás, melyet a környék dagadó forrásnak nevez. Ezen csodaforrás egy meredeken emelkedő, bikk és egerfával bennőtt hegy alyában nem igen mély medenczéből bugyog ki. Csodálatossága abban áll, hogy naponta több ízben óránként, néha minden félórán roppant víztömeget lök ki rendkívül nagy erélylyel, aztán meg-megszűnik, s nem ritkán főleg szárazságban merőben kiszárad. Minden vízlökést távolról is hallható földalatti zúgás előz meg; ilyenkor két perc alatt megtelik a medencze s a nagy gyorsasággal kilökött víz a mohos kövek között halk morajjal tovább csergedez. Esős időben, kivált ősszel és tavasszal a

forrás dagadása óranegyedenkénti vagy még gyakoribb, de az egyszerre kibugyogó víz menynyisége mindig egyenlő, t. i. mindig mintegy 100 veder. A víz jecgestisza, hideg, iható és a legkeményebb télben sem fagy meg. Az oláhok Iszbruknak (nem Iszbor?) nevezik, vizét szemfájás, köszvény s bőrkiütések ellen hasznosnak tartják, s ezért más megyékből is járnak ide.

IVÓVÍZ-FORRÁS A TENGERBEN. Nem meszsze Bahrain szigetétől a persaöbölben a tenger fenekén jóízű friss ivóvíz bugyog fel. A lakosok ebből isznak s a szigetre szálló hajók is belőle töltik meg edényeiket. A víz merítés módja szintoly egyszerű mint jelénző a sziget lakóira nézve. Egy buvár üres hólyaggal a tengerfenékre buvik, a hólyag száját azon helyre viszi, honnan a forrásvíz forr, ha a hólyag megtölt, béküli száját zsineggel s a felszínre bocsátja. A források sokszor tizenkét lábra állnak a tengerár alatt.

FÖLDRENGÉS JAVA ÉS SICILIA SZIGETÉN. Mult év november 16-kán egész 20-káig ismételt eléjövással szokatlan nagy földrengés látogató meg Java szigetét, mely Batavia fővárost gyengén érinté ugyan, de annál borzasztóbb pusztításokat tett Cheribon kormányzói városban. Itt a postán kívül valamenynyi középületet és 200-nál több kőházat rongált meg, úgy hogy a lakóknak a mezőre kellett költözniök, Hasonló sors érte Palembang erősséget, hol két nagy czukorgyár összeomlott s romjaival a munkások egy részét agyonütötte. Legnagyobb erélyvel rázá meg a földrengés a Tjermae hegyét, hol a földtalaj több mint negyven helyt 100 ölnyi hoszsu és 3—4 láb szélyes nyílásra repedt meg.

Angol lapok szerint Siragosából (Syracusae, Sicilia) azon szomorú tudósítás érkezett, hogy a mult hónap 11-kén egy nagyszerű földrengés a töle északra fekvő Augusta fővárosát elpusztította. Az első lökést délután 1 óraker érezték s ez oly erélylyel jött, hogy a lakók mindnyájan kiszaladtak házaikból, a néhány percze következett második lökés 27-en kívül minden házat özszerombolt. Legújabb hírek szerint már 35 halottat és 59 sebesültet vontak ki a romok alól. Noto, Siragosa és Catanában is érezték néhány lökést ezen földrengésből, és nyomai némileg ott is látszanak.

DOHÁNYZÁSI TILALOM AZ ANGOL TENGERÉSZEKNEK. Az angolok s jelesen az angol hölgyek ismeretes és tán nem is alaptalan undorodása a dohányzás iránt legújabbban az angol kormányra is átment. A fő tengeri

hivatal szigoruan eltiltotta a dohányzást az egész tengerészeten, s a földközi tengeren kormányzó tengernagy (Admiral) oly szigoruan ragaszkodik eme parancshoz, hogy egy tisztet sem fogad szolgálatába, ki a dohányzásról végképp le nem mond. Más hajókon mindazon tiszték, kik eme szenvedélylyel felhagyni nem akarnak, kénytelenek szivarok kiszívása végett a matrozok tanyájára, ezeknek nem igen kellemes társaságába vonulni.

TERMÉSZETTANI AMEKDOTA. I. Fridrik Wilhelm király nem sokat tartott a fővárosabeli tudományok akademiájáról, és gyakran mulatságos élvezetet talált, ha annak különbféle ritka, csodás és kötelődző kérdéseket tehetett eleibe. — Egykor feleletet és megfejtést kívánt e következő kérdeményre: Honnan van az, hogy egymáshoz ütköző s pezsgő borral teljes üvegek nem adnak oly tisztán csengő hangot, mint más két üveg, melyek akármi másféle borral töltettek meg. Az akadémiai tagok így feleltek: Minthogy módunk és alkalmunk még nem volt pezsgőt inni: a feladatot meg nem fejthetjük. A király a természettani osztálynak 12 flasko pezsgőt küldött, melyek az ő egészségiért vigan kiürítették; de a megfejtés ekkor függőben maradt.

ISZONYU NAGY HÓ. Bukurestből, jelen hó 5-dikéről, írják, miszerint Oláhországnak Buseu keületében az ugynevezett Makowei-i uradalomban, egy végetlennek tetsző térségben szálás erdő van, melyben a fák alatt minden évben nagy menynyiségű juh és pakulár talál menedéket télen át. Az ez évi iszonyu nagy hó, melyről lapunkban is volt említés, ezen erdőt is anynyira ellepte, hogy a fáknek csak hegyei látszottak ki a hó alól. Nem ok nélkül gyanították, hogy az iszonyu havazás réműletes napjaiban emberek és állatok találhatták a hóban sirjokat. Sokáig keresték hasztalan a szerencsétleneket a térségben és erdő körül; végre a hóhányáshoz fogtak, és csakugyan számos pakulárt találtak botjaikra támaszkodott állásban megfagyva, szintígy valami 400 darab juhot részint álló, részint pedig fékvő helyzetben. A tudósító, hogy a roppant hőtömegről némi képzetet adjon, azt írja, hogy a jalomiczai kerületben levő kökerítésű templomknál oly magas volt a hó, hogy egészen a harangokig ért, és hogy az emberek házaikból a fedelen vagy a kéményen másztak ki. Hivatalos tudósítások még nem érkeztek a különböző vidékekről. Igen sok ifju embert találnak, kik az újonczállitás elől erdőbe, barlangokba vonultak volt, hóba fulva.